

tempus differri non poterat. Atque inquit, cum te tanti faciam, quantum quis plurimi potest, cuius tibi, quae de te praedicavi modo, argumento esse possunt, succensere mihi non debes, quod te cum evocassem prius atque excitassem, fores mihi jam aperire volentem reliqui; nam dum moraris, mihi succurrit rei nostrae familiaris cura. Itaque descendи in hortum nucum (a nuce arbore, in eo consita, sic dictum) descendи itaque in hortum, ut viderem poma convallium, et inspicerem, si florisset vinea, et si jam germinassent mala punica. Cui illa statim, et ad morem foeminarum respondet aptissime: NESCIVI: ANIMA MEA CONTURBAVIT ME PROPTER QUADRIGAS AMINADAB. Aut, ut ex hebreao graeci interpretes transtulerunt, ἔθετο με ἀρνατὰ αμναδαβ, id est, posuit me currus Aminadab. Nam, inquit, quid tibi in mentem venerit, ut a me discedere velles, aut quo concesseris, nescio: illud unum scio, dum te amore perdita atque amens requiro, omnia urbis loca curriculo, eaque velocitate obivisse, ut non sint velociores currus Aminadab. Anima mea, id est, desiderium tui inveniendi, nam anima pro desiderio saepe in his litteris ponitur. Aminadab autem, populus meus princeps, latine significat. Itaque non est viri alicujus proprium nomen, sed duo potius Hebraea nomina, optimates qui sunt in populo significantia. Ex quo currus Aminadab, currus, quibus principes utebantur viri, sunt accipiendi. Nam curruum usus interdictus erat vulgo Judaeis, vel ipsa lege, vel certe equorum ipsorum caritate, atque penuria. Haec igitur, ultro citroque ab his dicta cum essent, discessurique jam a scena et conspectu earum foeminarum, quae vociferanti sponsae venerunt obviam, viderentur, illae diei orta jam luce, tenebrisque discussis (nam sub adventum diei superiora intelligenda sunt agi) itaque, nocte depulsa, attentius sponsam in lumine contemplari cupientes, ipsam orant, ne se substrahat ab illarum conspectu, neve beat tam cito: REVERERE, inquiunt, REVERERE, SULAMITIS, REVERERE, UT INTUEAMUR TE. Su-

lamitem illam vocant, id est, Hierosolymitanam civem: nam Hierusalem olim dicta est Salem. Ad haec, quid sponsa responderit, capite sequenti dicemus, si tamen prius explanaverimus veros hujus capitum sensus.

ALTERA EXPLANATIO

DILECTUS MEUS DESCENDIT IN HORTUM SUUM. Intra se, pectusque suum, qui hortus superius appellabatur, tanto pere a se foris quae situm Christum versari, ex aliquo signo anima fidelis praesentit. Itaque exposito ejus erga Deum ardenti, constantique amore, et amoris probatione jam exposita, ab hoc loco Salomon illapsus illos Dei, et amatorios illos plenos coelesti voluptate sermones, qui probationi succedunt, incipit explicare. Nec vero causa aut misterio vacat, quod tunc primum apparere illi Christus, et laetitiae coelestis in animo exoriri lumen dicitur, cum primum de eo apud alios agere, et rudes atque ignaros coepit imbuere coelestibus disciplinis. Hoc enim ab iis, quorum hic persona agitur, id est, a viris in charitate Dei et pietate perfectis, exigere solet Deus, ut hunc sanctis monitis alios instituendi subeant laborem, quem certe ad laborem omnium maxime isti apti et idonei sunt. Verum quoties accedit, ut gravate id isti faciant (nam iniquo animo saepe ferunt divelli se a complexu Dei, et ab otio illo sancto ad turbas molestiae plenas traduci) quoties igitur id recusant facere, aut certe faciunt cunctanter, atque gravate, subtrahit se ab ipsorum conspectu Deus, illosque spoliat ea ipsa, quam tantopere adamaverunt animi tranquillitate, atque quiete: curarum ipsos, atque rerum adversarum fluctibus jactari permittens, quoad experimentis edocti intelligent velle Deum, petereque ab ipsis, aliorum ut negotia suo otio anteponant: utque participes effi-

ciant ejus luminis, quod in animo inclusum gerunt, reliquos populos, et quod in ipsis est, beatae vitae eos compotes faciant. Quod si, mutata sententia, aliorum salutem suae anteferre quieti induxerunt animum, restituit illis Deus suam praesentiam, eaque in ipso honesti muneris obitu illos perfundit laetitia, ut quod detrimentosum sibi futurum ad vitae tranquillitatem, atque noxiū putabant, fructuosum sibi esse id experiantur, ac pacis, jucunditatisque maxime efficiens.

Quod, ubi accidit, dici non potest, quantum eorum sit, et quam eximium gaudium, eo, quod amabant, et quo se spoliatos esse vehementer dolebant, in eo ipso, in quo minime inesse putabatur, invento: quod gaudium, quae sequuntur significant: DILECTUS MEUS MIHI, ET EGO ILLI, QUI PASCITUR INTER LILIA. Indicant enim ista, atque demonstrant animum magno sibi aliquo praeter spem oblate bono, subita ita oppressum laetitia, non modo ut non eloqui, sed vix ut sibi licuerit exclamare. Nam exclamantis simul atque admirantis laetitiaque praegestientis ista oratio est, eademque qualis admirantium, atque laetantium esse solet, verbis brevis, vi autem atque sententiis foecunda.

Nam cum dicunt: DILECTUS MEUS MIHI ET EGO ILLI, hoc plane dicunt, primum tantopere a se desideratum sponsum, tandem aliquando venisse: deinde quod venerit, magnum illius erga ipsos amoris indicium esse: ad haec, vel ob id ipsum a se redamari debere: denique se beatos, atque felices esse. Haec igitur illi. Deus autem ad interruptam consuetudinis suae, atque sermonis suavitatem rediens, tanto cum illis agit familiarius, quanto illi, inferioribus jam superatis gradibus, se ipsis effecti sunt majores atque meliores, ut ex his, quae sequuntur, appareat. PULCHRA ES AMICA MEA, ET SUAVIS, ET DECORA SICUT HIERUSALEM, TERRIBILIS UT CASTRORUM ACIES ORDINATA. Haec enim tribui non possunt nisi perfectis, eisque solis verissime et aptissime tribuuntur. Nam et Christus, in Matthaei Evangelio, illos ci-

vitati in edito loco sitae similes esse dicit. Et proculdubio illa perfectio, illaque bonorum copia, quae est in consummata, et omnibus suis numeris perfecta virtute, nulla commodius quam ista similitudine declaratur. Non enim putandum est perfecti qui sunt, eos privato aliquo, aut unius generis praeditos esse bono; sed cum multiplici et vario, tum publice cunctis hominibus salutari, atque utili. Et enim si externi sapientes eam vim inesse voluerunt in ea, quam ipsi describebant, sapientia, quae certe a vera multum aberat, ut nisi qui sapiens esset, neminem hominis appellatione dignum arbitrarentur; sapientes vero, qui essent, eosdem esse assererent, et liberos, et ingenuos, et reges, et omnium rerum atque artium gnaros, atque peritos, quanto verius nos dicemus, universa simul bona, multorumque, cum publicam, tum privatam salutem inesse in eo, qui Christiana perfecte sit excultus virtute. Itaque Christus Dominus omnium verarum virtutum, atque bonorum non solum autor unicus, sed aestimator et ponderator verus, cum perfectorum virtutis vim, atque naturam declarat, non aliis utitur, quam nominibus earum rerum, quarum est latissime patens, atque utilissimus usus. Primum enim eos lucem nominat; luce autem quid non dico dulcissimam, sed magis utile ac necessarium, non hominibus solum, sed cunctis sine exceptione rebus, esse omnino potest? Deinde salem appellat, in quo quodammodo vita quaedam, et ut ita dicam, immortalitas omnium corporum inest, et commune adversus tabem, corruptionemque praesidium. Postremo, quod ad hunc locum spectat, urbi illos et civitati dicit similes esse; quia quemadmodum in urbe artis omne genus, et artificia continentur, suntque in ea et domus ad inhabitandum multae, et ad repellendos hostes firma praesidia, tum maxima eorum copia, quae ad vitae usus necessaria sunt; sic perfectae virtutis magnitudo multiplicia in se bona continet, innumerisque artes habet, quibus prodesse in communi cunctis possit. Quod ut planius fiat no-

bis proponamus ante oculos unum aliquem eorum, qui in hac Christiana virtute perfecti et excellentes fuerunt, sitque is Apostolus Paulus, qui necessitate quadam, ut de se diceret aliquando coactus, ita praedicat de sese (1): Instantia mea et sollicitudo quotidiana omnium Ecclesiarum, quis infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror? Et alibi gentibus gentilem se, et Judaeis Iudeum factum, et ad singulorum ingenia atque mores, quo lucrifaceret universos, suam naturam versasse, et acommodasse commemorat. Idem Galatas iterum parturiebat: Corinthios monitis castigabat: docebat Romanos: cunctas denique nationes ac populos, imo vero terrarum cuncta, ceu Sol quidam se circumagens, radiis veritatis splendissimis illustrabat. At quibus ipse, quantisque abundabat coelestibus bonis? (2) Quali ex Deo laetitia, atque voluptate perfundebatur? (3) Portamus, inquit, thesaurum in vasis fictilibus; et alibi: Scio hominem in Christo, sive in corpore, sive extra corpus nescio, Deus scit, raptum hujusmodi usque ad tertium coelum; et scio hujusmodi hominem, sive in corpore, sive extra corpus nescio, Deus scit, quoniam raptus est in paradisum, et audivit arcana verba, quae non licet homini loqui. Ex quibus intelligitur, quam apte conferatur justus, et perfectus vir cum Thirsa et Hierusalem regiis Judaeorum urbibus. Quod si non solum ipsas res, quarum ista sunt nomina, sed nominum etiam ipsorum notationes sequamur (horum enim nominum, unum a suavitate ducitur, alterum a pace, aut pacis contemplatione), hoc igitur si sequamur, verissime de perfectis viris dicetur. Thirsae et Hierusalem eos esse similes, id est, possidere eos solos, et intra sese continere pacis atque suavitatis omnem vim. Nam ut de suavitate dicam (suavitatis namque nomine coelestes animi voluptates atque laetitias, quantae maxima in hac vita esse possunt,

(1) II. Cor. xi. (2) II. Cor. iv. (3) II. Cor. xii.

intelligo) itaque ut de suavitate prius dicam: quae potest esse corporis, atque sensuum voluptas tanta, quae ex divitiis laetitia, quod ex hominum celebritate, et honoribus gaudium, conferri quod possit cum ejus hominis gaudio, qui charitate, morumque imitatione Christo similis effectus, et ejus in sese portans imaginem, Deumque, cum quo, non solum amoris necessitudo intercedit illi, sed quanta, nec intelligi quidem potest naturarum conjunctio, et salutis suae praesidem, et voluptatis effectorem habens, cum summa praeterea, et facultate, et voluntate aliis beneficiandi, tanquam mortalis quidam Deus sibi felix, caeteris salutaris in terris versatur? Pacem vero, qua fruuntur istiusmodi, quis unquam queat dicere, ea quanta sit? Nam primum, quod totius vitae tanquillae caput, atque fundamentum est, justificati per Christum, ut Paulus scribit (1): Pacem ad Deum habent; qui sicut eum, cui iratus est, maximis terroribus exagitat; ita quibus est pacatus et amicus indit animi pacem summam atque dulcissimam. Deinde sibi ipsis, suisque cupiditatibus imperant, easque ita regunt, et rationi subjiciunt, ut cupide non solum facile rationis imperata capessant, certe ejus injussu commovere se vix audeant. Postremo cum caeteris hominibus ita se gerunt amice atque placide, ut plurimis prosint, noceant nemini, et quod in ipsis est, cum omnibus perpetuam pacem conservent: cum accidere non possit, ut qui ipsi omnimala cupiditate sint vacui, cum aliis in contentionem veniant, aut honoris, aut divitiarum, aut voluptatum; quibus ex contentionibus oriuntur seditiones et discordiae omnes. Quae profecto pax talis, ac tanta est, mihi ut vel hoc nomine videantur esse maxime caeci et miserandi Judaei, qui cum ex vatum oraculis haberent, futurum Messiam, qui aeternam pacem stabiliret, in animum inducere potuerunt, ut crederent eam sibi promitti pacem, quae externorum

(1) Rom. v.

bellorum cessatione continetur, et terrae bonorum copia, eorumque uso libero. Quam pacem, quoniam nondum viderunt, aut experti in se sunt, venisse illum non putant, itaque venturum vanissime sperant. Neque attendunt miseri, neque respiciunt ad hoc, quo de agimus, pacis genus, quod unum maxime verum atque praestans pacis genus est, in cupiditatum moderatione, et justitiae colestis adeptione consistens. Cujus incredibilem et ante id tempus hominibus vim inauditam Dominus Jesus nobis attulit: verus ille quidem Deus, sed ex Judaeorum gente, et eorum Regis Davidis stirpe homo genus ducens, eamque attulit et induxit adversus omnium malarum cupiditatum fontem libidinem, in animis nostris vim infundens coelestem, cum prius incentorem malorum atque seditionum sathanam debellasset. Ex quo ea sequuta est animi salus atque justitia, quam disputando et in angulis garriendo Stoici argutis suis conclusionibus verbis vix expresserunt, re vero nulli praestiterunt ante illud tempus: ex eo autem tempore deinceps innumerabilia ejus exempla in omni sexu, atque aetate sunt visa: plura illa quidem, et longe plurima primis illis et felicibus Ecclesiae temporibus, quando ipsa Christi fides, atque religio per omnes orbis nationes diffundebatur; nunc vero etsi sint multo pauciora, propterea quod nimis in augustum propter nostra delicta, respublica Christiana redigitur, non tamen omnino desunt, nec vero de esse unquam poterunt in Ecclesia, et populo Dei, aliqui, in quibus vigeat, atque regnet Deus, id est, aliqui, in quorum animis haec Christi sanguinis efficacitas extet. Qui neque metu debilitentur, neque aegritudine confiantur, neque libidine inflamentur, neque voluptate efferantur inani laetitia: qui neque adversis demittant animum rebus, neque inaniter se erigant laetis atque secundis: qui denique in utraque fortuna et statu in uno Deo gaudentes, constantiam animi, et tranquillitatem conservent, in quo pax consistit ea, quae et sola vera, et sola iis promissionibus ac

praedictionibus Dei, quae de illa in sacris habentur Litteris, digna pax est. Nam profecto nimium mihi humiliter, nimiumque male de Dei sapientia et potestate illi sentire videntur, si existimant, vel potius, quia existimant, ipsum tot ante saeculis tanta praedictionum asseveratione, et exaggeratione, tam saepe, tam multis verbis pro magno atque praestabili, ac se effectore digno bono illis fuisse pollicatum futurum, ut sublato metu hostium, bellis vacuam, et in magna frugum copia atque affluentia laetam traducerent atque quietam vitam; id est, pollicitum fuisse illis, id pacis bonum, quod primum terrenum est, ac propterea caducum: deinde ejusmodi, ut ipsi sibi homines saepe saetate bellorum armis depositis, id stabant, atque constituant: postremo tale, ut eo non solum non efficiantur homines honestatis studiosi atque probi, in quo sita est humana felicitas, sed saepius eo, affluentiaque rerum ea, quae pacem sequitur, corrumpantur, et maximis vitiis inficiantur, adeo, ut quos res adversae atque durae industrios efficiebant, eos pax atque copia luxu dissolvat per occasionem, videlicet, efferentibus sese, atque effundentibus pravis cupiditatibus universis. Quod certe Judaei, vel ex se ipsi potuissent discere, nisi essent nimis caeci. Quando enim pace ista sua, et bonorum externorum copia abundarunt, et non se omni tetro et immanni flagitio contaminaverunt? cum contra res adversae atque asperae erudirent ipsos, et pietatis studiosos efficerent. At quid facient? Literate enim sacrae literae ubertatem agrorum, et bellorum finem promittunt. Promittunt sane, sed quis est tam caecus, qui eis vocibus pacis, atque bonorum praestantius genus aliud subesse non videt? si tamen aliquid videt, sique considerat, vel quid dignum Deo sit, vel quae sit felicitatis humanae ratio atque natura? Nam quid obsecro, ad beatam vitam pertineat, quod sub sicu quis, atque vite sua jacens, baccasque legens, una cum amicis suis expers belli atque metus, laetum ducat, atque jucun-

dum diem? Quod, quoniam totidem fere verbis scriptum a Deo Judaei in sacris litteris legunt, tanquam obsignatis tabellis cum eo agunt, et quandiu id illis repraesentatum non fuerit, tandiu neque Deum suam fidem exolvisse arbitrantur, neque venisse Messiam credunt: credituri videlicet mox atque deletis Judaei nominis hostibus, suus illis Palaestinae regionis ager fertilis, ut olim, atque uber redatur: seque ea copia, et ab externis bellis quiete beatos putaturi, quamvis intestina bella surgant in animo, quamvisque et ira dominetur, et incendia misceat libido, metus territet, avaritia praedas agat, omne denique impurorum cupiditatum agmen se infestis signis in animum inferat: nullamque illi vitae pacatae atque tranquillae partem relinquat: quo quid absurdius dici, aut cogitari potest? Ergo illa omnino repudianda, et a promissionibus Dei rejicienda pax est, qua, qui potiuntur, flagitosi, id est, omnium miserrimi esse possunt: illa vero asciscenda, quam vere D. Paulus appellat pacem Dei (1), quae omnem exsuperat sensum: quod neque quanta sit intelligere, nisi Deo docente possimus, neque compotes ejus esse valeamus, nisi ab eodem nobis donata sit: quodque praeterea sit tam firma, tamque stabilis pax, eam ut nobis eripere, nisi prodamus ipsi nos, possit nulla vis. Itaque non sine causa, qui hoc in loco urbi Hierosolymorum similis esse dicitur, iste tranquillitatis atque verae pacis beatus possessor, idem terribilis nominatur, sicut castrorum acies ordinata: quo intelligatur, nullum esse hostile robur tantum, nullum tantum incursum, atque violentiam fortunae, nullum denique malum, ei quod nocere aliquo modo possit, aut ejus animi partium consensum et conspirationem dirimere. Quod illa Pauli satis declarant (2): Quis nos separabit a charitate Dei? Certus sum, quod neque mors, neque vita, neque Angeli, neque Principatus, neque Potestates, neque prae-

(1) Philip. iv. (2) Roma. viii.

sentia, neque futura, neque altitudo, neque profunditas, neque aliqua alia creatura poterit nos separare a charitate Dei, quae est in Christo Jesu Domino nostro, etc. Etenim, quod unum maxime contrarium est, et inimicum ei paci, quam omnes vulgo vocamus pacem, bellum, atque hostes, id huic verae, de qua agimus, paci, quae in animi tranquillitate, et cupiditatum moderatione consistit, non solum contrarium non est, nec modo eam non extinguit, sed auget etiam interdum atque confirmat. Nam, ut maxime nocere cupiant bonis viris ii, qui bellum ipsis inferunt, quid, quaequo, noceant? quidve illis eripiant? Opes credo. At eas, vel abjiciunt ipsi, vel pro gravi onere habent: itaque se levari eo gaudebunt. At honores. Quos illi certe tanti faciunt, quanti quis faciendos eos magistratus putet, quos illis honoribus similes pueri inter sese per lusum instituunt. Sed eripient voluptates. At eas aduersum inexpliabile illi bellum gerunt. At libertatem. Sed quoniam id, quaequo, modo possint, quando eripere illis animi virtutem non possunt? At eripient vitam. At hoc jam beneficium est, ab omni, scilicet, dimicationis molestia, et periculo liberatos eo illos transmittere, quo pervenire ipsi maxime cupiunt. Ex quo intelligitur istos homines tanquam vulcanis armis tectos, ab externis hostibus superari, laedique non posse: esequre, quod hic dicitur, instructa acie firmiores.

Sequitur: AVERTE OCULOS TUOS, QUIA IPSI ME AVOLARE FECERUNT. Animadverti debet perfectos non aliis pollere animi virtutibus, quam proficientes, sed easdem ipsas virtutes, quas proficientes, aut inchoatas, aut certe parum perfectas habent, perfectiores et absolutiores habere. Quam ob causam hoc loco Salomon eadem, atque iisdem fere verbis laudat, quae superius, cum de proficientium charitate agebatur, laudavit. Ibi primum laudabat oculos: hic ab eisdem laudandi principium dicit. Sed columbarum similes esse dicebat tunc: nunc, ut intelligamus eos, hoc est, quam